

Politički sistemi i pokreti u nerazvijenim zemljama

(Savjetovanje o Idejnom projektu, Beograd 16. i 17. I 1964.)

Radovan Pavić

Savjetovanje o Idejnom projektu za proučavanje političkih sistema i pokreta u nerazvijenim zemljama organizirao je Institut za izučavanje radničkog pokreta u Beogradu. Iz redova njegovih suradnika (Sekcija za nerazvijene zemlje) potječu i autori vrlo opsežnog, studioznog i do sada jedinstvenog Projekta koji sadrži niz teza u okviru kojih bi trebalo doći i na širem općejugoslavenkom planu, do proučavanja suvremenih društvenih kretanja u nerazvijenim zemljama.

Projekt je podijeljen na dva dijela i nosi slijedeće naslove:

- 1. Uvodno-metodološke napomene (dio I, str. 1—55)*
- 2. Teoretsko-hipotetička razrada modela, klasna i etnička struktura, politički pokreti i politički sistemi i procesi (dio II, str. 1—385).*

Uvodno-metodološke napomene objašnjavaju značenje samog Projekta. Dovoljno je ovdje istaknuti da se on, naravno djelomično, odnosi na nerazvijene zemlje koje u cjelini broje oko 2 milijarde ljudi od ukupno oko 3 milijarde koliko danas iznosi stanovništvo svijeta. Autori ovog dijela Projekta (dr. Vojan Rus i Zoran Atanacković) razmatraju odnos Projekta prema drugim društvenim naukama, pri čemu se donosi i zanimljiva definicija politike kao društvene pojave i predmeta političke nauke: »Politika jeste celokupnost i društvenih aktivnosti i institucija i oblika i procesa čija je suština ili cilj upravljanje društvom, tj. donošenje i sprovođenje bitnih odluka o društvenoj zajednici, a naročito o raspodeli ljudskih vrednosti i o raspodeli društvenih obaveza«. (»Idejni projekat«, dio I, str. 10).

Projekt je izrazito usmjeren na makro-studije, tj. pojedine državne cjeline, a izbor je izvršen tako da predstavlja tipične primjere. Međutim to se ne odnosi na nerazvijene socijalističke zemlje, budući da su one uključene u posebni Projekt o socijalističkim zemljama.

Drugi dio Projekta donosi najprije tematsko-hipotetički model za istraživanje klasne i etničke strukture u nerazvijenim zemljama, najprije općenito a zatim na konkretnim primjerima 26 zemalja i to iz dijela Azije, Arapskog svijeta, Afrike južno od Cafare i Latinske Amerike.

Najveći dio Projekta posvećen je voljnim političkim organizacijama, političkim sistemima i procesima kao i općim modelima za njihovo istraživanje (str. 112—385).

Kao ilustraciju jedne takve monografije o voljnim političkim organizacijama donosimo ovdje dio razrađenog prijedloga za obradu Alžira:

1. FLN

— Masovni muslimanski nacionalni pokret objedinjuje većinu klasa i slojeva muslimanskog društva;

— Seljaštvo je glavna i udarna snaga pokreta; na početku poteškoće, kasnije usklađivanje odnosa sa sindikatima;

— Rukovodstvo pokreta čvrsto povezano sa masama po pokretu i po koncepcijama;

— Program FLN-a;

— Afirmacija nacionalne individualnosti i sticanje nezavisnosti a potom borba za ekonomsko podizanje zemlje; tri glavna faktora borbe za podizanje zemlje; dosledno sprovedena agrarna reforma, racionalna industrijalizacija i sveobuhvatna planifikacija; samoupravljanje masa, socijalizam, na spoljnom planu pokret se rukovodi principima neangažovanosti i miroljubive aktivne koegzistencije;

— Tendencije razvoja i jačanje levih i pogresivnijih snaga pokreta; problem usklađenja rastućeg progresivnog i socijalnog karaktera pokreta sa konkretnim odnosima Francuska — Alžir;

— Ideološku osnovu pokreta činio je na početku nacionalizam sa elementima građanskog liberalizma, ali sve veći uticaj marksizma; nedogmatičnost i samostalnost koncepcija;

— Uticaj islama na ideološku osnovu i koncepcije neznatan u odnosu na slične pokrete u arapskom svetu.

2. Komunistička partija Alžira

— djelovala kao posebna sekcija KPF do 1936. g. oslanjajući se pretežno na evropsko stanovništvo;

— stalna rezervisanost KP Alžira prema nacionalističkim pokretima i organizacijama u Alžiru koji nisu pod njenim rukovodstvom ili uticajem;

— evoluiranje stava KP Alžira prema ustanku iz 1954. g. i FLN-u rezultat razvoja ustanka i uspeha postignutih u borbi.

3. Sindikati

— Osnovna karakteristika dosadašnjeg sindikalnog pokreta: borba za formiranje specifično alžirske sindikalne centrale;

— Obrazovanje Generalne unije alžirskih sindikata (1956. g.) i nacionalna revolucija.

(Idejni projekt, dio II, str. 211—215).

Samo savjetovanje okupilo je veći broj učesnika među kojima i niz poznatih jugoslavenskih naučnih radnika različitih struka. Naročito veliku vrijednost imalo je savjetovanje upravo zbog toga što je jasno došlo do izražaja shvaćanje da obrada ovako kompleksne materije nužno zahtijeva i suradnju različitih disciplina — shvaćanje koje odmah nameće i potrebu suradnje niza jugoslavenskih naučnih institucija.

Među pojedinim strukama u diskusiji bila je zastupana ekonomika (ekonomika i ekonomska geografija), zatim historija, pravo i sociologija (navedeno je abecednim redoslijedom).

Citav skup imao je uza sav svoj radni karakter izrazite osobine skupa dobre volje. Ako tome dodamo i neobičnu opsežnost predloženog materijala, razumljivo je da u toku diskusije sva pitanja nisu mogla biti sasvim razjašnjena. Zajednička povoljna ocjena Projekta kao jedinstvenog poduhvata kod nas, a prema isticanju niza diskutiranih, i u svijetu, najvažniji je pozitivni rezultat ovog savjetovanja.

Shvaćajući kompleksnost same materije autor ovog napisa posebno je uočio i pridružio se izlaganjima onih diskutiranih koji su naročito isticali značenje nekih pomoćnih disciplina, čije bi odgovarajuće uključivanje u Projekt sa svrhom obrade pomoćnih i uvodnih tema moglo u znatnoj mjeri doprinijeti njegovoj uspješnoj realizaciji.

U skladu sa željom da što više doprinese uspješnom konačnom formuliranju i dopunjavanju Projekta, i da ga popularizira, autor ovog članka iznijet će neke svoje primjedbe i dopune ograničavajući se pri tom na materiju koju relativno bolje poznaje:

1. Poznavanje i shvaćanje političkih sistema i pokreta u nerazvijenim zemljama (dalje u tekstu: sadržaj Projekta), bilo na faktografskom ili teoretskom nivou, predstavlja izraziti primjer obrade i poznavanja društvene nadgradnje.

Takvo poznavanje i shvaćanje glavna je i konačna svrha navedenog Projekta.

2. Postizavanje tog cilja nužno ovisi i o poznavanju i suradnji pomoćnih disciplina (ekonomskih, historijskih, socioloških, ekonomsko-geografskih i drugih) koje imaju za Projekt propedeutički karakter, a same po sebi kao svoj predmet proučavanja nemaju samo društvene pojave nego i materijalnu bazu (ekonomika, ekonomska geografija). Poznavanje materijalne baze i prostornih (geopolitičkih) odnosa čini jedan od osnovnih elemenata za razumijevanje društvene i političke nadgradnje. Kod toga ne može biti prenaplašena činjenica da navedeni elementi nisu jedini i nisu najvažniji. To, međutim, ne znači da ih se može zaobići ili ograničiti na nivo ne suviše opsežnih informacija.

3. Poznavanje materijalne (ekonomske) baze pojedinih zemalja ne može se ograničiti na gransko promatranje zemlje kao cjeline, budući da prosjeci nisu najbolji odraz objektivne stvarnosti. Potrebno je zbog toga vršiti promatranja u skladu s prostornom ekonomsko-geografskom diferencijacijom zemlje. Pogotovo je to značajno kad se radi o velikim državama, koje u sebi uključuju prostore bitno različitih prirodnih i društvenih osobina, ili čiji saobraćaj slabo povezuje različita gospodarska područja i centre naseljenosti. Međusobno različiti i vrlo udaljeni a slabo povezani prostori velikih nerazvijenih zemalja doprinose stvaranju različite društvene nadgradnje (klase, političke partije itd.).

4. Posebnu pažnju treba posvetiti regionalnom rasporedu i gustoćama stanovništva (relativna i poljoprivredna gustoća), kao i stepenu urbanizacije pojedinih država. Za političke potrebe bitno značenje mogu imati veće koncentracije stanovništva, a raspored urbane mreže i stepen urbanizacije mogu biti odlučujući za postanak i razvoj političkih partija, sindikalnog pokreta itd.

5. Neki od najvažnijih međudržavnih odnosa leže u sferi vanjske trgovine. Često bitne ideološke razlike među pojedinim zemljama nisu i bitna zapreka za njihovu međusobnu trgovinu, što je lijep primjer značenja materijalne baze za odnose i veze među pojedinim državama. I obratno — bliskost među državama često se mora ograničiti samo na deklaracije jer ne postoje uvjeti za materijalnu suradnju.

Među nerazvijenim zemljama nalazi se veći broj novooslobođenih država. Kada se analizira njihova vanjska trgovina uočava se sličnost današnje robne strukture i regionalne orijentacije vanjske trgovine sa kolonijalnim razdobljem.

Ovakva promatranja olakšavaju razumijevanje pojava i problema neokolonijalizma.

⑥ Saobraćajna povezanost (ekonomska dobra, ljudi i njihove ideje) jedan je od osnova globalnog života svijeta i sudioništva u njegovim dostignućima i problemima koji ubrzo postaju zajednički, a u čemu sve više sudjeluju i nerazvijene zemlje. Međutim na stanje i razvoj saobraćaja u nerazvijenim zemljama ne može se gledati evropskim mjerilima — kanale i ceste iz XVIII st. zamjenjuje u XIX st. u Evropi željeznica; automobil znači slijedeću razvojnu fazu, a avion dobiva slično značenje kao jedrenjak i parobrod u XIX st. Dok su ova dva tehnička sredstva označila prvu fazu globalnog života svijeta, suvremenu povezanost u svjetskim razmjerima ostvaruje sve više avion.

Nerazvijene zemlje ne mogu proći sličnu evoluciju. One često preskaču pojedine faze i ostvaruju odmah najsvremeniji vid povezanosti — avionski saobraćaj. To može biti uvjetovano prirodnim karakteristikama zemlje (neprohodnost, udaljenosti) ili može biti u skladu s nasljeđem iz kolonijalne faze u kojoj su neke zemlje već imale razvijen avionski (međunarodni) saobraćaj.

⑦ Prostorni položaj pojedinih država može biti vrlo značajan za razumijevanje međunarodnih odnosa i unutrašnjih prilika. Takav prostorni položaj, relevantan za političke odnose, naziva se obično geopolitički položaj. Međutim, navođenje geografskih koordinata s točnošću na sekunde, iako djeluje učeno i precizno, nema kod toga gotovo nikakvo značenje. Značajnije je uočavanje blizine velikih i snažnih — a ideološki različitih — susjeda, zatim zona napetosti i sukoba gdje se koncentriraju suprotni međunarodni interesi. I obratno — isto tako značajan može biti i položaj u blizini ili u samim velikim izolacionim prostorima.

Negirajući prostornom položaju svako determinističko značenje, očito je da taj elemenat treba uzimati u obzir kod svakog kompleksnog objašnjavanja postojeće društvene stvarnosti. Shvaćanje prostornih odnosa važan je elemenat opće kulture, koja se uglavnom ograničava na svoju historijsku (vremensku, promjenljivu) i općenito društvenu komponentu.

8. Izrazito uvodno i pomoćno, ali isto tako veliko značenje ima i razmatranje općih ekonomsko-geografskih osobina pojedinih država. U različitim monografijama o pojedinim zemljama ta je materija najčešće obuhvaćena pod naslovom »Zemlja i stanovništvo«, i predstavlja u suštini samo jedan mehanički priključeni predgovor ostaloj materiji. Ostavljajući po strani informativni karakter tog poglavlja, ona se kvantitativno često ne može uspoređivati niti sa srednjoškolskim udžbenicima. Obično se smatra

da je materija takvog poglavlja iscrpljena nabrojanjem brojčanih pokazatelja i niza lokaliteta i odgovaranjem uglavnom na pitanje »gdje?«. Može se s pravom postaviti pitanje kakva bi bila reakcija stručnjaka i javnosti kada bi pitanje »kada?« bilo centralno i jedino u historijskim naukama.

Činjenica da takva uvodna poglavlja ipak postoje i izlaze iz pera fakultetski obrazovanih nestručnjaka (nestručnjaka u domeni predmeta kamo ta materija spada), jasno upućuje na svijest o društvenoj potrebi poznavanja ovakve uvodne materije. Ujedno, društvena odgovornost nalagala bi da se takva obrada povjeri odgovarajućim stručnjacima.

9. Ne samo navedene dopunske teme nego i različite druge aspekte glavnog dijela Projekta potrebno je predočavati svim suvremenim sredstvima izražavanja, koja se ne ograničavaju samo na pisani tekst, nego uključuju i ilustrativne materijale. U postojećim općim ili primijenjenim atlasima uobičajeni su npr. prikazi rasporeda religija, jezične strukture i sl. Na isti način moguće je vizuelno prikazati i raspored političkih partija, različitih sistema administrativne podjele, gustoću stanovništva, geopolitički položaj itd. Mogućnost prostornog izražavanja kao i njegova shvaćanja također postaje sve više sastavni element opće kulture.

Po mišljenju autora izložena materija ima izrazito pomoćni i dopunski karakter u odnosu na glavne teme Projekta. Njezina velika prednost leži u složenom promatranju odnosa prirodnih i društvenih faktora i njihovih veza sa glavnim temama nadgradnje diskutiranog »Projekta«.